

ItK

2

Irodalomtörténeti Közlemények

**A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
IRODALOMTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK FOLYÓIRATA 1980**

A TARTALOMBÓL

Ritókkné Szalay Ágnes: Janus Pannonius kiadója, Hilarius Cantiuacula

Vémedi Lajos: Ki írta a Jámbor Szándékot?

Faxner-Tóth Ernő: A szerelmi téma Vörösmarty fiatalkori költészetében

Barta János: Móricz Zsigmond *Rajongók*-átírása

Szelestei N. László: Zrínyi Miklós tanácsai a császárnak 1664 tavaszán

Szerdahelyi István: A „nagy realizmus”-tól a realizmusig

Szelestei N. László: Szerdahelyi István

Novák Zoltán: A Vasárnap Társaság (Lőrinczy Huba)

Babits Mihály: Az európai irodalom olvasókönyve (Kelevéz Ágnes)

Interjúk Babits Mihállyal (Rónay László)

Két Kassák-kötetről (Ónodi László)

Dienes László és Gaál Gábor írásai, tanulmányok a Korunkról (Kiss Endre)

Pogány Péter: A magyar ponyva tüköre (Scheiber Sándor)

I. Rákóczi Ferenc: Vallomások — Emlékiratok (Varga Imre)

Szelestei N. László: Selesten Miklos Briefe aus der Türkei (Hopp Lajos)

AKADÉMIAI KIADÓ, BUDAPEST

IRODALOMTÖRTÉNETI KÖZLEMÉNYEK

1980. LXXXIV. évfolyam 2. szám

SZERKESZTŐ BIZOTTSÁG

Klanciczay Tibor
főszerkesztő
Komlövöszki Tibor
felelős szerkesztő
Németh G. Béla
társzerkesztő
Bíró Ferenc
Kiss Ferenc
Tarnai Andor
Tverdota György
Varga József
Veres András

Ritókkné Szalay Ágnes: Janus Pannonius kiadója,
Hilarius Cantiancula 125
Némethi Lajos: Ki írta a *Jámbor Szándékot*? 137
Taxner-Tóth Ernő: A szerelmi téma Vörösmarty fiatal-
kori költészetében 149

Kisebb közlemények

Ferenzi László: A magyar felvilágosodás történelem-
szemléletéről 164
Barta János: Móricz Zsigmond *Rajongók*-átírása 170

Műelemzés

Bécsy Ágnes: Berzsenyi Dániel: *Vig Chloe* 176

Adattár

Szelestei N. László: Zrínyi Miklós tanácsai a császárnak
1664 tavaszán 185

Műhely

Szerdahelyi István: A „nagy realizmus”-tól a realiz-
musig 199

Szemle

Novák Zoltán: A Vasárnap Társaság (*Lőrinczy Huba*) 222
Babits Mihály: Az európai irodalom olvasókönyve (*Ke-
levéz Ágnes*) 224
Interjúk Babits Mihállyal (*Rónay László*) 226
Két Kassák-kötetről (*Ónodi László*) 228
Dienes László és Gaál Gábor írásai, tanulmányok a
Korunkról (*Kiss Endre*) 231
Pogány Péter: A magyar ponyva tüköre (*Scheiber
Sándor*) 234
II. Rákóczi Ferenc: Vallomások — Emlékiratok (*Varga
Imre*) 236
Kelemen Mikes: Briefe aus der Türkei (*Hopp Lajos*) 239

SZERKESZTŐSÉG

Budapest
Ménési út 11–13.
1118

JANUS PANNONIUS KIADÓJA, HILARIUS CANTIUNCULA

„Doctissimus et felix poeta Hilarius Cantiuncula” – így említi Janus Pannonius 1553-as velencei kiadásának sajtó alá rendezőjét Zsámboky János a maga 1569-es bécsi kiadása előszavában. Janusnak a velencei Gualtiero Scottónál nyomott csinos kis zsebkönyve a korábbi kiadásokból többet egyesít, így akármelyiknél gazdagabb. Javított, Baselben Oporinusnál napvilágot látott változatát Zsámboky olyan jónak tartotta, hogy ezt a maga újabb gyűjteményes kiadásában csaknem változtatás nélkül újraközölte. Ez a Cantiuncula-féle Janus versgyűjtemény képezi Zsámboky 1569-es kiadásának arab levél-számozással jelölt nagyobbik felét. Zsámboky talán ezért is illette őt a „doctissimus” jelzővel. Hogy ki volt az a „felix poeta Hilarius Cantiuncula”, aki a XVI. század derekán – amikor Janus verseinek összegyűjtése már inkább csak nemzeti buzgókodás tárgya volt – a kiadás gondját magára vállalta, arra a megoldatlan problémák tömkelegével küszködő Janus-filológia eddig nem fordított figyelmet.¹

A Cantiuncula (Canciuncula) = Chansonette francia nevű, de magát németnek valló család Elzász érseki székhelyén, Metzben élt több generáción keresztül. Jogász apa jogász fia volt Claudius Cantiuncula, aki a jogtudomány humanista szakaszának történetében elméleti és gyakorlati munkásságával kiemelkedő helyet biztosított magának. A baseli egyetem polgári jogi katedráján 1518-tól tanár volt, majd mint legum professor ordinarius egyben advocatus civitatis Basiliensis is lett. E tudományos és közéleti megbecsüléssel egyenértékűnek tartotta, hogy tagja lehetett az Erasmus köré csoportosuló tudományos társaságnak, a Sodalitas Basiliensisnek. E társaságról elragadtatva írta Erasmus, hogy tagjai milyen kiváló szaktudósok voltak, és milyen egyetértés uralkodott közöttük. Sok irányú tudományos tájékozottság és unanimitas, ez a két tartópillére minden humanista társulásnak. Az előbbiről tanúskodnak a Frobenius nyomda kiadványai, amelyeket Erasmus, vagy az ő távollétében Beatus Rhenanus fölügyelt. Éppen az említett 1518-as évben Hesiodos, Plutarchos, Vergilius, Suetonius, Janus Pannonius, Hutten művei mellett a kortársak közül Ulrich Zasius, Thomas Morus, Erasmus és Luther szerepelnek a nyomda kiadványai között. A másik összetartó kapocs, az unanimitas viszont hamarosan megbomlott. A reformáció megosztotta a várost. Cantiuncula csak a mérsékelt reformok híve volt, ezért minden tisztségéről lemondott, és idős szülei iránti gyermeki kötelességére hivatkozva haza-

¹Iani Pannonii Quinqueelesiensis episcopi, antiquis vatibus comparandi, ad Guarinum Veronensem panegyricus, eiusdem elegiarum liber et epigrammatum sylvula. Item Lazari Bonamici carmina nonnulla. Venetiis apud Gu. Scottum. 1553. (RMK III. 418). Iani Pannonii Quinqueelesiensis episcopi, antiquis vatibus comparandi, opera multo nunc demum quam unquam antea et auctiora et emendatiora in lucem edita. Basileae per I. Oporinum. 1555. (RMK III. 426). Iani Pannonii episcopi Quinqueeles. Illius antiquis vatibus comparandi . . . quae uspiam reperiri adhuc potuerunt, omnia. Opera Ioannis Sambuci. Viennae Austriae C. Stainhofer. 1569. (RMK III. 585). Ez utóbbi kiadásban, a római lapszámozott részben Zsámboky korábban tervezett vagy megvalósított kiadásait kevés módosítással egymás után lenyomatta. Az I–XLVI^a lapokon van – kibővíve több nagyobb terjedelmű verssel, közöttük az Eranemossal – az a Baselbe kinyomtatásra küldött gyűjtemény, amelyet a Lusius 1559-es kiadásának utószavában említett. A XLVI^b–LXVI^a lapokon található ez a Lusius kiadása (RMK III. 468). Ezután következnek az újabb kéziratok forrásból kiadásra kerülő darabok. Ezen mechanikus elrendezésből következik, hogy az antiquarius Carolusra írt vers kétszer is szerepel a kötetben (LVII^b és LXXIV^b). Zsámboky a versek ilyen módon való csoportosításával elkülöníti azt, amit ő gyűjtött össze, attól, amit már elődei ismertek.

települt Metzbe. A kedves városnak, amellyel jó kapcsolata élete folyamán soha meg nem szűnt, búcsúzóul 1524-ben Morus Utópiája II. könyvének német fordítását ajánlotta. Az ideális társadalom álmképét, ahol a türelem irányítja a nevelést, azt a nevelést, amely az ember kiteljesedését szolgálja. 1530-tól évről évre a birodalmi gyűlések mellett működő jogáskollégium tagja volt. Mint királyi tanácsos, 1533-tól Ferdinánd szolgálatában állt, és jogi és diplomáciai megbízásokat teljesített. Élete szüntelen utazásban telt, családját csak 1537-ben hozta el Metzbe, hogy véglegesen tünő otthonába, Ensisheimbe telepítse le. A királyi bizalom elismeréssel is járt, az egyre gyarapodó jövedelmek egy részére kieszközölte, hogy azt halála után családjá is élvezhesse. Gyakorlati és elméleti munkássága maradandó elismerésben részesült. A baseli Sodalitas tagjaival, Erasmussal, Bonifacius Amerbachkal meleg barátságát élete végéig megtartotta. Életrajzírója nagy tekintélye mellett egyéniségének szeretetreméltóságát emeli ki, olyan emberi tulajdonságot, amely századok múltán is érzékelhető, és egyáltalán nem szükségképpen jellemzője az alsó-ausztriai kancellária jogászának. Körülbelül hatvanéves korában, 1549 őszén, annyi hivatalos útonjárás után végleg megpihent.²

Gyermekei sorában az egyik, Hilarius, Metzben született, mert akkor a család még Elzászban élt, valószínűleg 1535-ben. Apja tízéves fiát 1545-ben a kedves Basel híres pedagógusának, Thomas Platternek gondjaira bízta. A tanárhoz írott levél tele van aggodalommal jó képességű fia miatt „a circumvisitationibus arceatur, nam ad has est alioquin inclinatissimus” – azaz csavarogni, kószálni szeret a fiú, ezt akadályozzák meg. Könyvekkel jól el van látva, de ha másokra volna szüksége, megkapja, csak mutasson egy kicsit több igyekezetet: hanyagul ír, nyelvtani hibákkal. Kéri, hogy a gyerek tisztelkedésére Platter felesége ügyeljen, ezért az ő felesége lesz neki hálás. Néhány hónap múltán baseli jogász barátját, Bonifacius Amerbachot kéri, hogy nyitlan írja meg, mit tapasztal a fiú lelki tulajdonságait és tanulmányi eredményét illetően, „quale sui specimen Hilarius meus in psyche sua ediderit, et quisnam studiorum fructus ab eo mihi sperandus sit”. Az apai aggodalom jogos volt, mert Hilarius hamarosan nyomtalanul eltűnt a pedagógus házából. Ezúttal ugyan csak a nem túlságosan messzi Colmarba látogatott el, ott tanuló öccséhez. Megkerült, és apja elnéző volt: „Peccatum ab eo est, sed ut spero imprudentia.” Sokkal nagyobb riadalmat keltett következő elköszálása 1547 tavaszán. Apja a tizenkét éves fiút hónapokig kerestette, hol kétségbeesve, hol mérlegelve engedékenységet fia iránt, és annak nem méltányos viselkedését. A gyötrődő szülő ismét és ismét arra a következtetésre jutott, hogy bárcsak már ezt a vétkét is megbocsáthatta volna neki. A sokat eltűró apai szeretet vagy Ludovicus Vives és Erasmus barátjának, Morus közvetítőjének pedagógiai elve játszott nagyobb szerepet e szülői magatartásban? Ki tudná a kettőt elválasztani? Valami hátrahagyott cédula alapján arra következtetett, hogy fia az anabaptistákhoz csatlakozott, ezért testéért és lelkéért egyaránt aggódott. Hilarius végül Melanchthon környezetében bukkant föl, nagyon alkalmatlan időben. A schmalkadeni háború miatt hontalan Melanchthon különböző német városok vendégszeretetét élvezte. Háza-népe megszorodása csak újabb gondot jelentett neki, nem is könnyen elhárítható. Mert a nagy tekintélyű dr. Cantiancula fia kopogtatott be hozzá azzal, hogy lelkiismerete kényszerítette kivonnia magát az apjától ráerőszakolt környezetből. Melanchthon a szökevénynt először a békés Erfurt lelkészének, Victorin Strigelnek szárnyai alá menekítette, majd a rend helyreálltával magához vette. Az apát is értesítették, és az boldogan adott amnesztiát megkerült fiának. Ily módon rendeződven a dolgok, Hilarius Cantiancula 1548 májusától „Ex Musaeo D. Philippi” keltezi leveleit Platter keze alatt maradt barátjának, Basilius Amerbachnak. Az első verses híradás, egyúttal a tizenhárom éves fiú első ma ismert verse, beszámol arról a rettenetről, amelyet az ismeretlen tájak, a rá leselkedő veszedelmek miatt érzett a tapasztalatlan utazó:

²Wenzel HARTL–Karl SCHRAUF: Nachträge zum dritten Bande von Joseph Ritter von Aschbach's Geschichte der Wiener Universität. Bd. I/1. Wien, 1898. Guido KISCH: Claudius Cantiancula. Ein Basler Jurist und Humanist des 16. Jahrhunderts. Basel, 1970.

Ut lepus obstipui rabidem qui tigrida cernit
 Fulmineve truces conspicit ore canes,
 Mollia ceu flavos metuunt armenta leones
 Utque pavet rabiem territa dama lupi.
 Attamen aeterni magna est clementia Christi
 Reddidit ille mihi libera corda metu,
 nunc quia musaeum docti conclave Philippi
 Praebet et hospitium terra sacrata mihi.

A tudós Philippus műzsai otthonában ismerkedett meg Petrus Lotichius Secundusszal, és a műzsák idősebb és ifjabb elkötelezettje ettől kezdve sűrű barát maradt. Ez a találkozás a már bizonyos hírnévvel rendelkező ifjú költővel kitörölte Hilarius Cantiuucula emlékezetéből a hajdani lelkiismereti kényszert. Útrakeléséről később úgy emlékezik meg, mintha az az iskolai penzumok körmölése előli menekülés lett volna a Camoenához:

Nec flocci levioris aestimabam,
 Quod magno studio et labore multo
 Discendum foret: haud enim volebam
 Ungues rodere natus ad Camoenas.

Melanchthon atyai és pedagógus szeme igen hamar észrevette, hogy Cantiuucula doktor fiacskája a műzsák bükkörében nem a tanulásra fordítja igyekezetét. Úgy ítélte, hogy egyéb, kijavítható hibái mellett a fiú leginkább az állhatatlanság, a megkezdett dolgok véghez nem vivése, egyszerűen a „levitas” vétkével marasztalható el. Ezért 1548 őszén tapintatosan hazairányította az elveszett bárányt.³

A fiú lelki és szellemi fejlődését gondosan figyelő apának most újabb pedagógusról kellett gondoskodnia. Választása Johann Hartung freiburgi iskolájára esett. Hilarius a baseli nyomdászokat is sokat foglalkoztató filológus környezetében másfél évet töltött. Homéroszt, Xenophont és Apollonios Rhodioszt olvastak együtt, és Hartung mindig talált időt arra, hogy tanítványa verseit átjavitgassa. Később úgy emlékezett vissza, hogy ezek voltak legkedvesebb tanulóévei. Régi barátját, Basilius Amerbachot is hívta Freiburgba 1549 nyarán írott levélben. Ugyanott kéri barátját, hogy mentse ki apjánál (ti. Amerbach apjánál) azért, amiért a megígért határidőre nem küldte vissza neki a kölcsönkapott Strozzi-verskötetet. A késedelem oka az volt, hogy a kötetet elejétől végéig lemásolta.⁴ A baseli Egyetemi Könyvtár máig is őrzi Bonifacius Amerbach itt említett Strozzi-kötetét. A több mint 500 lapos, sűrűn nyomott 1514-es Aldina-kiadásról a Cantiuucula-levél kiadója megjegyzi, hogy az az alapos forgatás ellenére is kitűnő állapotban van. A kötet második része tartalmazza az apa, Tito Vespaziano Strozzi verseit, közöttük a Janus Pannoniusszal való gyűrű certamen két darabját. Az első: Ad Janum Pannonium poetam antiquus vatibus comparandum, qui postea creatus est Quinqueecclesien-sis episcopus ut sinat se placito indulgere amori.

Quis novus ille sacri vates Heliconis in antro
 Cuius Apollineum carmen ab ore sonat? ...
 O nimium foelix, o fortunate poeta,
 Ingenio priscis aequiparanda viris.

³Guido KISCH: Gestalten und Probleme aus Humanismus und Jurisprudenz. Berlin, 1969. p. 310. Die Amerbachkorrespondenz. Hrsg. A. HARTMANN. Basel. Bd. 6. 1963. p. 238., 331., 337., 447., 455–457., 473., 502–503., 534. Bd. 7. 1973. p. 71–72., 83–84. Hilarii Cantiuuculae Hendecasyllaborum liber. Venetiis, 1555. p. 17. (A továbbiakban: H.) HARTL–SCHRAUF: i. m. 238.

⁴Die Amerbachkorrespondenz. Bd. 7. p. 252–255.

Hogy ki az új vates, aki az ókoriakkal fölveszi a versenyt, ez mind Strozzi, mind Cantiuncula számára csak költői kérdés volt. Strozzi személyesen ismerte az ifjú Janust. Hilarius Cantiuncula útipoggyászában viszont ott volt a Beatus Rhenanus-féle 1518-as baseli kiadás, az életműnek egy teljesebb metszete, Strozzi lelkes szavai csak fokozták vonzódását a költőelődhez, akinek verseire akár apja könyvtárában, akár baseli tanulása idején rábukkanhatott. A lelkesedés Cantiunculát a költőelődök tanulmányozására vitte, mert még abban a levélben kérte barátját, hogy kerítsen neki Baselben egy kis alakú Claudianus-kiadást, a leideni Gryphius-félet.

Hiábavaló volt Hartung mester megértő irányítása, másfél évnél tovább Freiburgban se bírta. 1549 őszén már Olaszországban érte apja halálának híre. Ausztriába sietett, ott apja barátai vették pártfogásukba. Valamiféle diplomáciai vagy hadivállalkozás keretében elindult Magyarországra. Nyilván, mert erre az útra ott lehetősége adódott, de talán azért is, hogy megismerje Janus szülőföldjét, amelyet Strozzi is magasztalt:

O dilecta Deis, o felicissima tellus,
In qua tu fausto sidere progenitus.

Valamelyik határmenti városban, Pozsonyban talán, vagy Nagyszombatban lázas beteg lett, és vissza kellett térnie Bécsbe:

Dum me Pannonis nocens in urbe
Febris corripuisset, et reversum
Morbo turrigeram gravi Viennam
Vexerat male, nec tulisset ilam
Plane (sicut erat mihi instituta)
Laetam confieri profectionem.

A kirándulást talán a Salmok vagy Herberstein kísérőjeként tervezte, Bécsben ugyanis Siegmund von Herberstein otthonában ápolták. A császári diplomata és atyai barát arra is talált időt, hogy a tizennégy éves fiút szelíden figyelmeztesse: apja példája kötelezi, hogy a nyomdokaiba lépjen.⁵

További sorsáról a családi tanács, gyámja óhaja döntött az apai végakarát szerint: Bourges-ba küldték jogot tanulni. Egyévi tanulmányainak ezúttal külső ok vetett véget. A „liliomos király” támasztotta háború miatt el kellett hagynia Franciaországot.⁶

1551 őszétől megint Olaszországban volt, gyámja a háború elől Padovába küldte. Ismét Amerbachot kérték, hogy nézzen utána, vajon hasznos tanulással tölti-e a fiú az időt.⁷ Az aggodalomnak volt is alapja, Hilarius Cantiuncula ugyanis a jogtudományi stúdiumok helyett inkább az artes facultast látogatta. A kedves öreg Lazaro Bonamico professzor tanítványi környezetébe került, az elbűvölő hetvenéves „umanista” baráti társaságába. Az agg poeta-professzor nem sok írott művet hagyott hátra. tanítványaira egyéniségével és ragyogó előadásaival hatott. Együtt zerándokoltak az arquai Petrarca-forráshoz, és együtt élvezték a Bembo-család vendégszeretét a legendás platánfa alatt. Bonamico haláláig (1552. február) mindössze egy félév adatott Hilarius Cantiunculának a közös szövegolvasások gyönyörűségére. De erre a rövid időre eshetett nagy fölfedezése, az, hogy évek óta magával hordozott, Strozziól is nagyra becsült kedves költőjének baseli kiadása nem tartalmazza Janus valamennyi ismert versét. Itt, Padovában került a kezébe az elégiák 1523-as bolognai kiadása. Adrianus Volphardusnak ez a gyűjteménye hat eddig ismeretlen elégiát tartalmazott, közöttük a Threnos de morte Racacini-t. A témának Janusra is hivatkozó változata már Strozsinál fölkelthette Cantiuncula figyelmét. A fiatal költőtárs felelőssége ekkor ébredt föl a tisztelt előd szétszóródott hagyatékának gondozása iránt. Mi

⁵ H. 24. és 90.

⁶ H. 25–26. és 64.

⁷ Die Amerbachkorrespondenz. Bd. 8. 1974. p. 149.

indította erre? Az új kéziratok utáni lázas kutatás korszakában gondolhatnánk arra, hogy eddig ismeretlen verseket tartalmazó kódexre bukkant. Ezt a forrásként használt két nyomtatott kötetet ismerve kizárhatjuk, csak nyomtatványokra támaszkodott. Egyedül Hilarius Cantiuncula az a Januskiadó a XVI. században, akit nem a kézíratos hagyomány fölfedezése indít a kiadásra. Egyszer talán majd fölfejtjük azokat a finom szálakat, amelyek az irodalom, az irodalmak folyamatosságának szövetét alkotják. Most csak annyit tudunk: szerette Janust. Janusból azt és annyit, amennyit a költőből versei elárulnak. Éppen 1551-ben jelent ugyan meg Girdali irodalomtörténete a kortárs írókról Firenzében, amelyben néhány sorban Janusról is megemlékezett. De ez a rövid összefoglalás Cantiuncula Janus-ismereteit nem gyarapította. Nem volt ez több annál, mint amit Vadianus De poetica et carminis ratione c. kézikönyvéből már 1518-tól mindenki tudhatott az ott példaként föl-fölhozott költőről. Biztosan nem tudta, mert nem tudhatta, hogy éppen száz év választotta el költőelődjétől. Nem ezer, ahogy a fáradt vates sejtette, hanem már száz év múltán újjászületett a költőelőd egy rokon lélekben azért, hogy a széthullott életművet a legtökéletesebb formában újraegyesítse.

A humanista költők versköteteteinek megvoltak a pontos szerkesztési szabályai. Ezt Cantiuncula, ha előbb nem, Padovában, Bonamico környezetében megtanulta. Janus esetében erre a műfaji rokonság miatt Sannazaro és Pontano életműve mutatta a példát. A versanyag Janusnál is a heroica, elegiaca, epigrammata formai fölosztást kínálta. A kötet élére került a Guarino panegyricus, ez a baseli kiadásban is ott volt, ezt követi az Ad Imperatorem Fridericum, amely korábban az elégiák után állt. Az elégiák gyűjteményét a Feronia nyitja meg. A baseliben a második helyen volt, előtte a De arbore nimium foecunda. A Feroniát az elejére tette talán invokációként, nimfa-múza indítással. Vagy a Petrarcat ihlető arqui forrást évről évre verssel ünneplő Bonamica javasolta így? Az elégiák baseli sorrendjét megtartotta, mert ez volt a gazdagabb gyűjtemény, de kivette közülük az oda nem illő epigrammákat. A bolognai kötet hat új elégiájából hármát betett az onnan kiemelt epigrammák helyére. Az elégiaciklus Beatus Rhenanusnál az Ad animam suam-mal zárult, az epigrammák között volt a más kézírati hagyományból származó De Georgio et Antoniolo rusticantibus. Cantiuncula ez utóbbit az Ad animam suam után sorolta, és utánuk tette még a bolognai gyűjteményből a Laus Andreae Mantegnae-t, a De stella-t és a De apro-t. Nem vette ugyanis észre, hogy az elégiáknak az a sorrendje, amelyet Beatus Rhenanus is meghagyott, és amely kézíratos hagyományokra megy vissza, szépen megkomponált ciklust alkot, talán még Janus elrendezése szerint. Indul a költő legszemélyesebb vallomásával: „Ille ego”, majd az ihlető forrást köszönti. Hazatérve a külső csapások, gyászsetek egymást érik, ezeket követi a saját gyöngeségét, betegségét panaszoló öt elégia, míg végre a fáradt lélek kiszabadul börtönéből. A kötetet az Ad animam suam zárja. Ezt a kompozíciót Cantiuncula a pótlások közbesorolásával, illetve végére illesztésével megbontotta. A kötet harmadik része az epigrammata sive lusus, ide került minden olyan kisebb vers, ami az előző csoportokba nem volt beilleszthető. A baseli kiadás sorrendjét itt is megtartotta, csak a vége felé tette be az elégiák közül kiszedett, oda nem illő kisebb darabokat.

Minden közreadás egyúttal valamiféle szöveggondozást is jelent. A Teleki-kiadás elmarasztalja Cantiunculát azért, mert nem járult hozzá a jobb szöveg-hagyományhoz.⁸ Cantiuncula Adrianus Volphardus szövegét, meg a Beatus Rhenanusét vette át, a két kitűnő filológus után már aligha maradt valami javítani való. Ennek ellenére egyetlen helyen mégiscsak változtatott a szövegben. Az M. Georgio et Antoniolo Scientae rusticantibus elégia 3. sora Beatus Rhenanusnál: „An quid dulce magis est rure? Cantiuncula változata e helyett: „Nam ruri nihil est mage dulce.” Átírta Janust valószínűleg azért, mert nem érezte tökéletesnek a magis második rövid szótagját egy hosszú helyén még a metrikailag egyébként hangsúlyos helyzetben sem. Az elégiának nem ismeretes kézírata, a baseli kiadást kell ahhoz legközelebb állónak tekintenünk. A kiadások, Teleki is, Cantiuncula javítását adják.

⁸ Jani Pannonii poemata. I. Traiecti ad Rhenum, 1784. p. VIII. „sed quae ambae editiones (ti. a velencei és a baseli) nulla accessione locupletatae, ea quae adhuc lucem viderant ordine fortassis paulo concinniore exhibent, sed emendationes nulla fere habita ratione, eoque parum nobis opis et auxilii praestiterunt.”

Filológus elődei iránti tiszteletből megtartotta az előző kiadásokból Beatus Rhenanus előszavát, és a már ott is átöröklött Achile Bocchi tetrastichont Janusra. A bolognai kiadásból csak Hilarius Volphardus versét nyomtatta újra, vagy mert a vers, vagy mert az ugyancsak Hilarius nevet viselő szerző ébresztett benne rokon érzelmeket. Föltételezhetjük, hogy az új Janus-kiadás tervét Lazaro Bonamicóval is megbeszélte, de a kedves professzor a munkálatok megindulását már nem érte meg, 1552. februárban meghalt. Cantiuncula összegyűjtötte legutolsó verseit: a Bembo-családot vizsgálató elégiát, az arquai forrásokra írt óda legújabb változatát, valamint néhány nagyobb terjedelmű, kortársakhoz írt verses vallomást, és ezt a versfüzért a Janus-kötethez csatolta.

Ilyen módon összeállván a kötet, most már csak pártfogót kellett keresni, aki a dedikáció dicsősége ellenében a kiadás költségeit magára vállalja. Friss barátság és még frissebb fölismerése valami távoli rokoni kapcsolatnak a von Saurau család három Padovában tanuló fiával, ezt a kérdést is megoldotta.⁹ Az osztrák hivatali arisztokrácia e három nagyra hivatott képviselőjéhez írta 1552 októberében ajánló-versét arról, hogy hogyan mentette meg a pusztulástól Janus verseit. És e tettéért majd a bátor pannoni nép a Duna mellett hálás lesz neki, méltányolja tettét, sőt elismerést is nyer attól, aki megérti igyekezetét. Megtervezte a címlapot is: Jani Pannonii Quinqueecclesiensis episcopi, antiquis vatibus comparandi ad Guarinum Veronensem panegyricus, eiusdem elegiarum liber, et epigrammatum sylvula. Item Lazari Bonamici carmina nonnulla. Az „antiquis vatibus comparandus” Strozziót átvett jelző ettől kezdve sokáig Janus állandó kísérlője lesz. A cím alatt Hermes és Athéna keretbe foglalt emblémája, Nicolas de Stoop (Nicolaus Stopius) műve foglal helyet. Ez Pietro Bembo művei díszével készült a velencei Gualtiero Scotto nyomda számára, éppen a Janus-kötet nyomtatásával egyidőben. A címlapon Cantiuncula neve nem szerepel, csak az ajánlásból tudjuk, hogy ő a kiadó.

A nyomtatás már csaknem kész volt, amikor a divinus fautor, Janus szelleme közbelépett:

Iamque fere summas praeli vitare lituras
Coeperat, et finem respiciebat opus:
Cum subito clarum divinus fautor alumnus
Suscitat, et studio consulit inde meo:
Arlenium, Thusci Florentis ab urbe petito
Carmine, Marcelli promere facta, monet.

Azaz Arnoldus Arlenius, az Itáliában tevékenykedő németalföldi kéziratgyűjtő és egyben kereskedő-kiadó fölhívta figyelmét arra, hogy Janusnak van egy Marcellus panegyricusa is, amelyről eddig nem tudott. Ez a Volphardus 1522-es bolognai kiadása volt, amellyel egyidőben jelent meg ugyanott a Plutarchos- és az ehhez csatolt homérosi Diomédés- és Glaukos-fordítás. A Janus-kötet nyomtatása közben befejeződött, Cantiuncula nem tehetett mást, mint hogy újabb, magyarázó verses előszót intézett a három ifjú von Saurauhoz még ez év decemberében, és az újonnan megismert Janus-verseket a kötet végéhez csatolta. De a tartalmat tükröző címlapra ezek már nem kerülhettek rá.

Igy jelent meg Janus Pannonius verseinek gyűjteményes kiadása voltaképpen két részben, de egy kötetben Velencében. Ez a kilencedik önálló Janus-kötet. Az előző nagybetűs negyedréti kiadások után a humanisták kedvelt aldináinak mintájára nyolcadréti formátumú, olyan, mint a sokat forgatott Strozzi is. A szép kis kötet kiadóját, az alig 18 éves Hilarius Cantiunculát egyedül a lelkesedés vitte arra, hogy a kortársak között alig ismert költőelőd életművét méltóképpen elrendezze. Az eredménnyel ő maga volt a legkevésbé megelégedve.

Az 1553-as évvel új korszak kezdődött Cantiuncula padovai tanulmányaiban. Ahogyan az előző félévek Lazaro Bonamico szárnyai alatt, az ő irányításával teltek, úgy került most új professzora, Francesco Robortello hatása alá. Az órákon Catallust olvasták, Cantiuncula lelkesedése most teljesen

⁹H. 38., 68., 80.

¹⁰Die Amerbachkorrespondenz. Bd. 7. p. 71.

az ókori lírikus felé fordult. Belső világa új orientálódásával egyidőben az élet is megváltozott körülötte Padovában, új társakra lelt. Ekkor kezdte meg ott jogi tanulmányait a régi barát, Basilius Amerbach. *Cantiuncula* tüstént megajándékozta az egyetem Statútumainak 1551-es velencei kiadásával.¹⁰ És odaérkezett az orvosi fakultásra wittenbergi mentora, Petrus Lotichius Secundus is több ifjú társával. Lotichius már időközben Párizsban megjelent verseskötetével büszkélkedhetett. A baráti társaság egyre bővült a különböző fakultásokat látogató ifjak köréből. A költészet szeretete, az alkalmi verselgetés hozta őket össze, meg olykor a hajdani közös tanulmányok emléke. Ingolstadtból eredt például a barátság a társaság vezetője, Lotichius és Zsámboky János között. Ez utóbbi most magyar nemesifjak: az esztergomi érsek unokaöccse, Bona György és Istvánffy Miklós praceptoraként érkezett Padovába. Zsámboky is magával hozta már verseinek az előző évben megjelent zsengeit. A társaság minden tagja más-más tudomány elsajátítására jött Padovába, közös volt mégis bennük a műzsák iránti lelkes és alázatos tisztelet. Az unanimitást nem bontotta meg a római egyházhoz való tartozás vagy attól való elszakadás kérdése sem. Ez annál figyelemreméltóbb, mert Matteo Gribaldi utolsó éveiről van szó, amikor a *Natio Hungarica* 12 magyarja se volt egy nézetben. Petrus Lotichius köré csoportosultak, együtt látogatták a szent helyeket, az arquai forrást és a Villa Nonianát: Pietro Bembo híres platánfáját, amelyet szülőföldjéről ő maga telepített Padovába. Együtt ünnepelték Katalin napját, az oratorok és költők ünnepét, és a Martinaliát, a középkori városi életnek a diákság körében megőrzött vidám mulatságát. És mindig és minden alkalomra vers született. Verssel ünnepelték legfőképpen egymást, az egyetértést, a sodalitas elismert vezetőjét, a koronázatlan költőkirályt, Lotichius, és a társaság Benjaminsját, Hilarius *Cantiunculát*. Együtt örültek és egymásra bízták sírjuk gondozását, szellemi hagyatékuk sorsát. Lotichius valóban súlyos beteg, szerelmi bájjal áldozataként Zsámbokyt tette meg könyvei örökösévé. Mind a versformák, mind témáik megválasztásában igen könnyű fölfedezni az ókori példaképeket. De hiszen az is volt a céljuk, hogy öröklött, csodált elemekkel öntsék formába érzéseiket. Majd mindegyik áldoz a távolban elhunyt testvér sírhalmán, és itt a *catullusi* mintát a valóságos gyász hitelesíti. A háború, a gyötrő láz, a „rus” és „urbs” ellentéte is örök és egyben megélt és megérzett témák. Még akkor is, amikor az arquai forrástól hazatérőben *asphodelost* gyűjtenek vacsorára – ez tudvalevőleg az ókoriak legerényebb eledele volt –, még akkor is úgy érezzük, hogy komolyan veszik a játékszabályokat. Amint kinek-kinek egy kötetnyi verse gyűlt így össze, rögtön nyomdába adták. A társaság valamennyi tagjától maradt fenn egy-egy verskötet ezekből az évekből. Van, aki több önálló kötettel nem is jelentkezett. De a verse kénszerűlő önkifejezés a társaság nem egy tagját, majdan jogászt, orvost vagy államférfit, egész életén át elkísérte.¹¹

Cantiuncula önfeledten élvezte ezt a közösséget. Körükben megtalálta a mindig nélkülözött családot, Lotichiusban az apai irányítást, az idősebb testvér szerető felügyeletét. A „*flosculus novem sororum*” – Lotichius nevezte őt így – ebben a közegben valóban a műzsák kedvencévé vált, áradt belőle a vers. Hamarosan egy kötetre való gyűlt össze, sőt jóval több, úgyhogy válogathatott belőle, csak a javát ítélte maradandónak. És mert az új formateremtő élményt *Catullus* jelentette: kötetet csupa *hendecasyllabus*. A versek egymás után rendezésén jól látható, hogy a költő értett a kötet-szerkesztéshez. Az első vers: „*Hendecasyllabi loquuntur*”, a világba kilépő újszülött versek panasza. Eddig védte őket a szülői gondoskodás és szeretet, most fázva, pőrén állnak a világban, és még ráadásul nemzőjük búcsúzik is tőlük, mert ezután a jogtudománnyal kíván foglalkozni:

Nunc o Hendecasyllabi minuti
Sat iam lusimus, o valetae nugae.

¹¹ Georg ELLINGER: *Die neulatinische Lyrik Deutschlands in der ersten Hälfte des sechzehnten Jahrhunderts*. Berlin–Leipzig, 1929. passim. A verskötetek: Zsámboky János: Padova, 1555. Hilarius *Cantiuncula*: Venetiis, 1555. Petrus Lotichius Secundus: Bononiae, 1556. Johann Aurbach: Padova, 1557.

Így hangzik a Catullus ihlette búcsú. A második vers a Múzsákhoz szól, többhöz is, mert most, hogy új útra indul, eddigi zsenge kora kísérőit az érett férfi ihletői váltják föl:

Post ad sacra viam vorabo iura
Sic et fraga reperta vere primo
Parnassi velut a iugo revellam,
Et mox uberiora poma iusto
Vitae tempora colligam severae.

A vallomást és invocációt terjedelmes, nagyobb mű követi: Ad Joannem Hartungum praeceptorem suum. Majdnem négyszáz sorban emlékezik kedves tanárára, tanulmányaira és általában ifjú éveire. Ha lehetséges a „hendecasyllabicus panegyricus”, akkor ezt bátran annak nevezhetjük. Ezután versbe kerülnek az „unanimi sodales”, olyan módon, hogy mindig valamit még önmagáról is elárul. Severinus barátjával kapcsolatban saját nevéhez való viszonyáról szól:

„Omen nomen habet meum, nec inter
Me laetos hilarem piget vocari.
Nam si nunc aliquis subinde dicat
Hilari esto hilaris; rogo, quid illi
Respondebo, nisi hoc, agis quod actum est.”

E kis epigrammaszerű betét a nagyobb versben bepillantást enged valóban derűs, önmagával békességben levő egyéniségére. Ezmélkedő fiatalkorától tulajdonképpen szemben állt a családi elvárással, apja, majd gyámja óhajával. Mégsem ütközik össze benne a külső és belső kényszer más-más útja, hanem békés módon megférnek egymás mellett, egymásnak helyet adva. Nem tiltakozik a rárótt életpálya miatt, hanem tervszerűen elodazza a maga idejére. A már idézett múzsa-versben található meg az összebékítés

„Decerpens studio ex utroque fructus,
Captabo studio ex utroque laudem.”

A kedves társak között verset kap Amerbach, Lotichius és Zsámboky is, az utóbbiak hasonlókkal válaszolnak. Valamint Saurau is, akivel itt derítették ki a Janus-kiadáshoz oly gyümölcsöző rokonságot. Vidám kirándulásokra kísérik egymást az euganei dombokra, együtt vesznek részt a velencei karneválon. Cantiuinculát nagyobb útjaira most már baráti sereg kísérte. Egy nyáron mindnyájan Elzászba látogattak, erről is vers született: Ad comites itineris, cum ex Italia decedens in patriam reverteretur.

Iam Sol, altior evolante cursu,
Umbrarum spatium diem minori
Extendit mediamque terminare
Lucis purpureae paravit horam
Accingamur, euntibus Sodales
Perplexa est via postmeridiana.
Nam pulsanda erit in viis lutosa
Nobis terra paludibus . . .
Quam primum o comites equis iubete
Frenos iniicere, et viam voremus.

Száz éve keményre fagyott, hóborította úton indult Váradról egy kis csapat

Omnis sub nive dum latet profunda . . .
Quam primum o comites viam voremus.

Sima volt az út, nem volt akadály, de az útra induló egyre csak hátra tekintett . . . „calidi valetae fontes . . . ac tu Bibliotheca valetae . . . aurati pariter valetae reges” . . .

Quam primum o comites viam voremus.

Most nyár van, fönn jár a nap, de jön a napszállta, mocsaras, süpped az út, de csak előre, mert hazavisz

Non mi taedia nec tulit labores
Tam longinqua profectio . . .
Si tandem reditum ad lares paternos
- Maturare datur . . .
Utque Alsatiam amabilem videbo . . .
Salve terra viris potens et armis,
Et cultu populorum, et institutis
Antiquis memoranda . . .
Salve Teutonico superba Rheno,
Magnis urbibus hospitalis ora . . .
Iam vero o comites viam voremus.

Ave, búcsúzott Janus visszatekintve, salve, mondja a testvér vers, mert örül, hogy előtte az út. Janus nem akart többé emberként e földre születni, száz év múltán e versben nyert formát ismét a távoli lélek.

A kötet záróverse Lotichiushoz szól, a hajdani wittenbergi indítóhoz. Válasz Lotichius hozzá írt versére arról, hogy valóban búcsút mond a könnyű műzsának, és az apai intelmeket követve most már komoly tudományra adja a fejét. Ezzel a verssel zárul a ciklus. Fölépítése áruklodik arról, hogy Cantiuncula közvetlen Catullus-élményét alaposan kibővítette Pontano tanulmányozásával. Az ugyancsak Catullus-rajongó költőelőd verskötetete is életre keltett hendecasyllabusokkal kezdődik: „Musam Catulli invocat tum Hendecasyllabos alloquitur.” A záróvers pedig: „Salutem dicit Hendecasyllabos”:

Avete Hendecasyllabi meorum
Avete o comites meae senectae . . .
Sit lusum satis, et satis iocatum.

Cantiuncula verseit hendecasyllabi minuti-nak nevezte, itt is Pontano a minta, a túlságosan szerénykedő „minutuli”. Pontano az élettől búcsúzott, Cantiuncula éppen csak húszévesen úgy hitte, hogy élete egy szakaszára tett pontot.

Most is kellett persze pártfogót keresni, ezúttal három Hoffmann nevezetű ifjút ért a megtiszteltetés. Francesco Robortello is írt a kötet elé egy ajánlóverset. A 125 lapos kis kötet ugyanott és ugyanolyan formában jelent meg Velencében, mint három évvel korábban Janus kiadása. Ezt is Hermes és Athena emblémája díszíti, a „doctissimus et foelix poeta” két pártfogójáé. A kötetben van is egy vers Nicolaus Stopiushoz, amiért a címlapdísz e kötetre is rákerülhetett, meg azért is, mert a metsző a kötet nyomdai előállításában is közreműködött. Most már csakugyan a jogtudomány következzett volna, engedve a családi sürgetésnek, ha meg tudott volna szabadulni a magára vállalt

adósság, a tökéletes Janus-kiadás terhe alól. A velencei Gualtiero Scoto kiadványai sorában az ő verskötete volt az utolsó, az is faktor kezeműve. A nyomda nem működött tovább. Maradt Basel, a régi családi összeköttetések, és valószínűleg Amerbach támogatása. Új Janus-kötetét az Oporinus nyomda jelentette meg 1555-ben. A kiadás fölépítése ugyanolyan, mint a velenceié, csak ami ott kényszerűségből a pótrészbe szorult, azt itt a helyére osztotta. Ebből a kiadásból már elhagyta Beatus Rhenanus előszavát is, csak az ő ajánlóverse maradt meg a von Saurau családhoz, és a végén Hilarius Volphardus és Achile Bochi versei. Más aligha lehet a kiadó, mert az elrendezés teljesen Cantiuncula elveit tükrözi. Egy új vállalkozó nem maradt volna névtelen, és nem hagyta volna ott Cantiuncula terjedelmes ajánlóversét. Ha maga Oporinus lett volna, akkor meg inkább a Beatus Rhenanus előszavát tartotta volna meg, és nem a közönségnek igazán nem sokat jelentő Cantiunculáét. A magára vállalt föladataot végre teljesítette, Janus verseit a kortársak kifogástalan elrendezésben olvashatták.

1556 nyarán Cantiuncula verskötetével megajándékozta hűséges barátját, Amerbachot, elbúcsúzott tőle, és minden terhétől megszabadulva boldogan vette útját a kedves Elzász felé. Nem messze Baseltől, fölhevülten a Rajna hús hullámaiban keresett és talált pihenést. Mire a társak utolérték, már csak gazdátlan lova, Rubellus mutatta a helyet, ahol a nimfa, a Rajna nimfája karjaiba zárta a 21 éves „doctissimus et folix poetat”.^{1 2}

A társak, mit is tehettek volna mást, versben siratták el barátjukat. Johann Aurbach keserves szemrehányással illeti a Cantiuncula útversében olyan szeretettel említett büszke Rajnát:

Quis Rhene te superbe fluminum pater
Adegit in tantum scelus furor, ut malo
Gravissimo fieres nocens, quis te impulit
Vatem optimum delere Cantiunculam?

Lotichius egy eclogát szentel barátja emlékének, amelyben az euganei dombok pásztorai gyászolják kedves társuk, Daphnis halálát.

Daphnis erat forma egregia, viridique iuventa
Venatore satus Daphnis, quem Sirmia mater
Ediderat partu Mosae flaventis ad undas:
Sed tunc Euganeis in collibus, humida circum
Flumina Medoaci, blandis dabat otia Musis.

A pásztorok idillikus életét élte kedvesével, Leucével egészen addig, míg meg nem szállta a vágy, hogy messzi vidékre kószáljon:

Dis aliter visum est: extremas quaerere terras
Daphnis, et ignotas invisere cogitur urbes.

Így lelte halálát távol a kedves szülőföldtől és övéitől:

Ille quidem reditus spem corde fovebat inanem:
Sed vixdum gelidas a tergo liquerat Alpes,
Cum fessum ripaque aestus fluvioque levantem
A dulci longe patria, amplexuque suorum
Immanis torrens spumantibus obriuit undis.

^{1 2} Die Amersbachkorrespondenz. Bd. 6. p. 236–237.

Eddig tart a költőivé emelt valóság, innen Vergilius mása következik, mert Leuce varázslathoz folyamodik, hogy az árnyat megidézze. A másik pásztor Lotichius gyászversét mondja el:

Daphni, tuae semper laudes, doctique manebunt
Ingenii monumenta, nec ulla redarguet aetas.
Sis memor o, coelique aliqua de parte sereni
Adspice nos, olim tecum tot casibus actos.^{1 3}

Szétszéledt a társaság, de a padovai együttlét emlékét ki-ki hazamentette. Lotichius Heidelbergben lett professzor, és rövidre szabott életében ott is maga köré gyűjtötte fiatalabb költőtársait. Melissust, Palmeriust és Posthiust. A hajdani padovai társaság baráti szálai az emlékezés alapján átszőtték Európát:

Sed quia Lotichius tibi vixit amicus, ob ipsum
Jam te etiam Isthvanfi, cogor amare magis.^{1 4}

Így őrizte meg Lotichius a társaság legifjabb tagjának, Istvánfi Miklósnak emlékét. Ő még Cantiunculánál is fiatalabb volt három évvel. A padovai évek alatt a nagyra tartott költők árnyékában nem is nagyon merte a hangját hallatni. Hazatérve, 1563 után kezdi csak verseit összeszededegetni, igaz, akkor mindjárt kötetet is tervez. Az első vers egy több mint 700 soros panegyricus Oláh Miklóstra, majd jönnek sorra az itthoni társakat ünneplő versek. Radéczy, a pater elegantiarum atque omnium leporum, az unanimes sodalis Zsámboky, és a többiek: Purkircher, Almásy Mátyás és Ebeczky. A pozsonyi költői kör Radéczy kertjében az Apollónak szentelt hársfa alatt tartotta összejöveteleit. A hársfa illatos sátorában kerestek egy más, szebb világot idéző menedéket:

Huic similem certe Alcinoi Phaeacia tellus
Non tulit, Hesperidum nec vigil anguis habet.

E Janust idéző sorokkal Istvánfy a költőt idézte körükbe ugyanúgy, ahogyan az arquai forrásnál idéző padovai társaság időről időre megújult Petrarca szelleméből.

Jane pater, nostrum, qui quondam primus ad Istrum
Duxisti Aonides ex Helicone deas,
Dum tua sic mecum tacitus monumenta revolvo,
Sive elegos, pulchrum sive epigramma facis
Seu charas lugas animas aut inclyta condis
Facta ducum aut Latio Dorica scripta refers,
Quicquid agis, fateor, veteres ignoscite fasso,
Te facile antiquis vatibus esse parem,

^{1 3} Johann Aurpach i. m. E³ Ad Rhenum flumen in quo Hilarius Cantiuncula perierat. P. Lotichii Secundii poemata omnis. Ed. P. Burmannus Sec. Tom. 1. Amstelaedami, 1754. p. 599–Ecloga V. Daphnis ad Bolgantum a Saurau.

^{1 4} Az idézet Johannes Posthiustól való, Petrus Lotichius legközvetlenebb barátjától és munkatársától. Lotichii poemata. Ed. Burmannus. i. m. Tom. 2. p. 263. Hasonló nyilatkozat olvasható a filológus Janus Mellerus Palmeriustól uo. p. 356.

Két kötetcskét is alig tesz ki e kör verstermése, legalábbis ennyi az, amit ma belőle ismerünk. Jelentős költő nincs is közöttük, a magatartás, a menekülés az, ami figyelemre méltó, aminek okait az 1560-as évek második felében jól ismerjük. E fázó befeléhúzóadás, a zug immár Boreas valóságából Alkinoos-Alkinoe ábrándvilágába úzi a költőt:

Saevit atrox Boreas, nigro dum turbine terras
Contristat crebris saevit hyems nivibus,
Saeva quidem sunt haec, at nostro in pectore longe est
Saevior occultis ignibus Alcinoe¹⁵

Mégis annyiban figyelemre méltó e gyümölcssel nem kecsegtető harmadvirágzás, hogy benne Janus árnyával búcsúzik az a költészet, amelyet egykor ő hozott a Duna mellé. Búcsúzik, és jön a sokat ígérő tavasz, „áldott szép pünkösdsnek gyönyörű ideje”.

Ritoókné Szalay Á.

HILARIUS CANTIUNCULA, VERLEGER VON JANUS PANNONIUS

Der jung dahingeschiedene Dichter Hilarius Cantiuncula, Sohn des berühmten Juristen, Claudius Cantiuncula, stammte aus einer Familie französischen Namens (Chansonette), die sich aber immer für deutsch bekannte. Die Verfasserin überblickt zunächst sein Leben: geb. Metz wahrscheinlich 1535, Studien in verschiedenen Städten, nirgends zu lange, in Folge seiner Reiselustigkeit (1545–1547: Basel, bei Platter, 1547–1548: im Kreis von Melanchthon, 1548–1549: Freiburg, bei J. Hartung, danach Reisen in Italien, Österreich, Ungarn, 1550: Bourges, 1551: Padua, bei L. Bonamico und weiter auch nach dessen Tod, bis 1555, dann Reise nach Elsas und Tod in den Wellen des Rheins). Bereits im Kreis von Melanchthon schloss er Freundschaft mit P. Lotichius Secundus, mit dem er auch in Padua zusammen war, und der ihn stark beeinflusste. Der hiesige dichterische Kreis, der Lehrer Robortello und die Wirkung des Pontano erregten ihn nicht nur zu dichterischer Tätigkeit, sondern auch zu einer Ausgabe des bereits in Basel mit Begeisterung gelesenen Janus Pannonius. Cantiuncula gebrauchte keine neuen Handschriften, d. h. nicht die Entdeckung von neuem Material veranlassten ihn zu dieser Arbeit, sondern die ästhetische Freude über die Dichtungen. Vf. untersucht die Ausgabe bzw. ihre Beziehungen zu den Ausgaben von 1518 (Basel) und 1522 (Bologna), und versucht auf diesem Grund nachzuweisen, dass die anonyme Ausgabe von 1555 (Basel) ebenfalls von Cantiuncula herrührt. Sie behandelt schliesslich wie die Tätigkeit des paduanischen dichterischen Kreises in der Tätigkeit seines jüngsten Mitgliedes, N. Istvanffy, der sich später hauptsächlich als Historiker namhaft machte, ausklang.

¹⁵ Nicolaus Istvanffy: Carmina. Ed. J. HOLUB–L. JUHÁSZ. Lipsiae, 1935. p. 39., 24., 23. Istvanffy sajátkezű verseskötete: Akadémia Könyvtára. Kézirattár. K 53/II. 1563-tól egy kötetkompozíció elveinek megfelelően kezdte Istvanffy a verseket lemásolni. Majd 1570 táján, ahol még helyet talált, oda másolta korábbi verseit is, amelyeket megőrzésre érdemesnek talált. Így került be padovai–velencei tanulóveinek (1555–1556) két zsengéje is. A pozsonyi költői kör kiadatlan versei: Oláh kódex. Egyetemi Könyvtár. Kézirattár. H. 46.